

Нурекин Д. К., «Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті» КеАҚ, инженерлік экономика және менеджмент факультеті, ЭМ-22-1, магистрант
(Ғылыми жетекші — э.ғ.к., доцент, Уразбеков А.К.)

ЭКОНОМИКАДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ, ҒЫЛЫМ, БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ БИЗНЕСТІҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТІНІҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Елдің бәсекеге қабілеттілігінің артуы мен инновациялық дамуына ең алдымен ғылым мен білім өз әсерін тигізеді, ғылым болмайынша елдің инновациялық дамуы жүзеге аспайды, сондықтан инновация саласында мемлекет, ғылым, білім беру және бизнестің интеграциясы қажет.

Білім және ғылым интеграциясының маңызды бағыттарының бірі жоғары білікті кадрларды - PhD докторлар мен магистранттарды бірлесіп даярлау болып табылады.

Қазіргі заманауи жағдайындағы білім берудің болашағы қоғамның даму үдерісімен, білімнің ғылыми интеграцияға ұмтылуымен, қоғамда жинақталып және үнемі өсіп отыратын, ақпарат көлемінің әр түрлі тегімен анықталады. Интеграция мен ғаламдастыру қатар жүріп келе жатқан бүгінгі таңда жоғары оқу орындарындағы білім берудің сапасы мен-деңгейін жан-жақты көтеріп, жаңаша ойлайтын, оқыту мен тәрбиенің жаңа технологиясын күнделікті жұмысында қолдана білетін ұстаздардың ғана жұмысы жемісті болмақ. Тәуелсіздік алған жылдар ішінде егемен еліміздің, қоғамымыздың әлеуметтік-саяси және басқа да салаларында түбегейлі өзгерістер болып жатыр. Соның бірі — білім беру саласы. Қай кезеңде болмасын жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру қоғам алдындағы ең маңызды, жауапты, іс болып қала береді. Сондықтан мемлекетіміздің даму, жаңару жолындағы жаңалықтары мен түрлі өзгерістері еліміздің білім беру саласына өз әсерін тигізуде. Бүкіл әлемдік білім беру кеңістігіне ұмтылыстар, қоғам дамуындағы қалыптасып отырған жаңа жағдайлар, тыңнан туындаған мәселелер, өзгеріп жатқан өмірге бейімделу қажеттігін туындатып отыр.

Инфрақұрылымдық жобаларды бюджеттен тыс қаржыландыруды қолдану және оларды жеке сектордың сапалы түрде басқаруы есебінен іске асыру кезінде тиімді құралдардың бірі болып табылатын МЖС-ні дамыту Қазақстан Республикасы Үкіметінің мемлекеттік саясаты шеңберінде ерекше орын алады.

МЖС тетігін қолдануды практикаға енгізу үшін мына проблемалық мәселелерге көңіл бөліп, осыларды шешу жолдарын анықтау керек:

1. Халықаралық практикада жобаларды іске асыру кезінде дәстүр бойынша мемлекет жауапкершілігінің саласына қатысты мемлекет пен жеке сектордың өзара қатынасының елдің заңнамасы деңгейіне бекітілген.

МЖС ұғымының заңнамалық анықтамасының жоқтығы МЖС механизмін мемлекет пен жеке сектор арасындағы кез келген шарттық және шарттық емес қатынастар деп түсінуге әкеп соғады.

Осыған байланысты қоғамдық маңызы бар жобаларды іске асыру үшін МЖС механизмін қолдану шегін айқындау мақсатында МЖС ұғымын заңнамалық тұрғыдан бекіту мәселесін пысықтау қажеттілігі туып отыр.

2. Халақаралық практика жаңа құрылысты және/немесе қайта жаңартуды талап ететін жобаларда да, сонымен қатар басқару тиімділігін жақсартуды талап ететін жобаларда да МЖС механизмін қолдануға болатынын көрсетіп отыр.

«Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданғаннан бері Қазақстанда МЖС-нің келісімшарттық нысандарының бірі концессия әрекет етеді [2].

Инвестициялық және пайдалану тәуекелдерінің басым бөлігі жеке меншік тарапқа жүктелетін бұл концессия моделі кірісті басынан бастап шоғырландыруға қабілетті ірі ауқымды жобаларды іске асыруды көздейді.

Осыған байланысты мемлекет қойған МЖС-ні дамыту жөніндегі міндеттер шеңберінде, әсіресе әлеуметтік маңызы бар жобаларда коммуналдық шаруашылық, білім, денсаулық сақтау сияқты, тарифтің әлеуметтік үлкен маңызы бар және басқа да салаларда жобалардың инвестициялық тартымдылығын арттыру жөнінде шаралар қабылдау қажеттілігі туындайды.

Осыған байланысты концессия мәселелері бойынша заңнама шеңберінде оны қолдануды кеңейтуге мүмкіндік беретін мынадай мәселелерді пысықтау қажет:

1) концессияға беруге жатпайтын объектілердің тізбесін қайта қарау;
2) концессионерді таңдау конкурсының екі кезеңдік конкурсты қолдану мүмкіндігін көздейтін рәсімдерін жетілдіру;

3) мемлекеттік қолдаудың қаржылық шараларын индекстеу мүмкіндігімен жеке сектордың инвестициялық қана емес, сонымен қатар пайдаланушылық шығыстарын өтеу тетігін енгізу;

4) мемлекет тұтынатын кірістің ең аз көлемі бір (тауарлардың, жұмыстардың, қызметтердің белгілі бір көлеміне) кепілдік беруге, салықтық преференциялар мен кедендік жеңілдіктер беруге бағытталған мемлекеттік қолдау шараларын дамыту;

5) тарифтерді қалыптастыру қағидалары мен тәсілдерін қайта қарау;

3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес мемлекеттік меншіктің сенімгерлік басқаруға және жалға беру жөніндегі мемлекеттік меншікті сенімгерлік басқаруға және жалға беру бойынша

шетелдік тәжірибеге сүйене отырып, МЖС белгілері халықаралық практика негізінде шарттық өзара қатынастары айқындалған [3].

Бұл шарттық қатынастарда жеке меншік әріптесті таңдау жөніндегі конкурстық рәсімдерді өткізу, тәуекелдерді жеке меншік тарап мемлекет пен арасында бөлу бойынша ұзақ мерзімді келісімшарттар жасау міндеттілігінің болмауына байланысты оларды толығымен МЖС келісімшарттарына жатқызуға болмайды.

Осыған байланысты мәмілелерді ҚР азаматтық заңнамасының шеңберінде МЖС тетігі бойынша мәмілелер ретінде тану үшін жобаны жоспарлау үдерісін реттейтін нормативтік құқықтық актілерге белгілі бір түзетулер енгізу, МЖС-мен келісімшарт жасасуға конкурс өткізу және жобалардың іске асырылу барысын басқару талап етіледі.

Көрсетілген шараларды пысықтау МЖС механизмін қолдану салаларын кеңейтуге мүмкіндік береді.

4. Шетелдік практикада жеке қаржылық бастама (бұдан әрі – ЖКБ) моделі көп қолданылады. ЖКБ – бұл жеке сектор қаржыландыратын мемлекеттік қызметтер мен жұмыс келісімшарттары, бірақ қызметтерге тұтынушылар емес, мемлекет ақы төлейді (мысалы, қоғамдық жарықтандыру бойынша жобаларда, ауруханалар мен мектептерде мемлекет ұзақ мерзімді келісімшарт жасаса отырып, мемлекеттік кепілдік берілген тапсырысты орналастырады және көрсетілетін қызмет сапасына қарай объектіні ұстауға арналған шығындарды төлейді). Бұл ретте меншік және күтіп ұстау құқығы жеке меншік тарапта қалады. Келісімшарт мерзімнің соңында мемлекет келісімшартты ұзарта алады.

Осыған байланысты концессия мәселелері жөніндегі қолданыстағы заңнамада осы келісімшарт түрін енгізу мүмкіндігін қарастыру қажет.

5. Қазіргі бюджеттік инвестицияларды жоспарлау практикасы бюджет шығыстарын бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің бюджеттік өтінімдері негізінде бюджеттік инвестиция түрлері бойынша көздейді. Яғни, іске асыру жоспарланып отырған инвестициялық жобаларды іске асырудың оңтайлы схемасын айқындау бойынша алдын ала талдауды көздемейді.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының бюджет заңнамасының шеңберінде оларды іске асыру схемаларын айқындау бойынша, оның ішінде МЖС тетігі бойынша инвестициялық ұсыныстарға алдын ала талдау жүргізудің міндеттілігі бөлігіндегі мәселені пысықтауды көздеу қажет.

Бұл тәсіл бір жағынан бюджетті жоспарлаудың тиімділігін арттыруға және инвестициялық жобаларды іске асырудың балама тәсілдерін мемлекеттік органдардың түсінуінің және қарау қажеттілігінің дәрежесін арттыруға мүмкіндік береді.

6. Халықаралық практикада инвестициялық жобаларды іске асыру кезінде МЖС-нің институционалдық нысаны қолданылады. МЖС-нің институционалдық нысаны – бұл мемлекеттік және жеке қатысушылардың арасындағы бірлескен кәсіпорындардың барлық түрлері, сондай-ақ қаржыландыру мен жобаларды сапалы басқарушыларды қолдану үшін жеке компаниядағы мемлекеттік компаниялардың үлесін сату.

Қазақстанда көрсетілген заңдық ұйымдарды құру үшін заңнамалық база бар, бірақ МЖС нысанында ынтымақтастық орнату үшін жеке меншік әріптесті таңдау конкурсын, жоба бойынша белгілі бір міндеттерге қол жеткізуді белгілеуді, тәуекелдерді бөлуді және тағы басқаларды көздейтін белгілі бір заңнамалық рәсімдерді әзірлеу мүмкіндігін қарастыру қажет.

7. Инвестициялық жобаларды іске асыруға арналған құрал ретіндегі МЖС әлі даму сатысында тұрғанын ескеретін болсақ, мемлекеттік қызметшілер мен жеке меншік сектор өкілдерінің біліктілігін арттыру жөніндегі мәселені пысықтау қажет.

Осыған байланысты оқу орындарында МЖС саласында семинарлар, тренингтер өткізу жолымен мемлекеттік қызметшілерді даярлау мен олардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету мүмкіндігін қарастыру қажет.

8. МЖС жобаларының инвестициялық тартымдылығын арттыру және МЖС тетігі бойынша ұзақ мерзімді инвестициялық жобаларды жоспарлау кезінде мемлекеттің жауапкершілігін арттыру мақсатында (қолжетімділік үшін төлем) кірістердің аз көлемінің кепілі түрінде бюджеттен төленуге айқындалған қаражаттың пайда болуы мен жеке сектордың алуы арасында уақытша лагтың пайда болу тәуекелін төмендету үшін «резервтік шотты» бөлу жолымен немесе «ағымдағы шығыстар» бабының шеңберінде жұмыстардың бюджеттік жоспарлау мәселесін пысықтау қажет.

9. Концессия тетігін пайдалана отырып, ірі ауқымды инвестициялық жобаларды іске асыру үшін қосымша инвестициялар қолдануға мүмкіндік беретін қаржылық қамтамасыз етуін талап етілуі мүмкін.

МЖС тетігін пайдалана отырып, нақты бір жобаны іске асыру үшін жобаның демеушісі құратын арнайы қаржы компаниясы концессионер ретінде әрекет етуі мүмкін жобалық қаржыландыру құралын пайдаланудың халықаралық оң тәжірибесі осы мәселенің шешімі болуы мүмкін.

Жобалық қаржыландыру құралының ерекшелігі жобаның ағымдағы және келешектегі ақша ағынын тұрақты жинақтау қабілетін бағалау болып табылады, атап айтқанда, осы ағындар қызмет көрсету мен борышты қайтару және жобаға инвестицияланған капиталға кірісті төлеу үшін қаражат көзіне айналады [1].

МЖС тетігін пайдалана отырып іске асырылатын жобаларда мемлекет келісімшарттар бойынша мемлекеттік меншік объектілерін берудің қажетті параметрлері мен стандарттарын бекітуі, мемлекеттік қолдау шараларын ұсыну мүмкіндігін, тетіктері мен көлемдерін айқындауы және концессия объектісі мен көрсетілетін қызметтер сапасының жай-күйін бақылау функцияларын өзінде сақтап қалуы қажет.

Жеке секторға жобаны іске асыру шеңберінде ұсынылатын тауарлардың/жұмыстардың/қызметтердің сапасын қамтамасыз ететін келісімшарттардың талаптарын сақтау жөніндегі міндеттемелер жүктелуі тиіс.

Жобалық қаржыландыруды пайдалануды заңнамалық реттеу жобаларды қаржыландыруды ұйымдастыруға ықпал ететін болады, ол кезде:

1) тартылған қаражатқа қызмет көрсету және оның қайтарымдылығын қамтамасыз ету үшін негіз болатын жобаны іске асырудан түскен болашақ ақша ағындары бойынша талап ету құқығын беру жүзеге асырылады;

2) жобалық борышты қолдану және қызмет көрсету үшін жаңа заң бойынша ерекшеленген әлеуметтік қаржылық компания құрылатын жобаларды қаржыландыруды ұйымдастыруға негіз болады.

3) тәуекелдерді төмендетуге, кредиторлар құқығын қорғауға және күшейтуге;

4) жобаны іске асыру кезінде және соның нәтижесінде жобаның тартымдылығы артқан кезде заңнамалық белгісіздіктерді азайтуға бағытталады. Жобалық қаржыландыру мәселесін заңнамалық тұрғыдан реттелгеннен кейін күтілетін әлеуметтік-экономикалық тиімділік:

5) қазақстандық тарап тәуекелдерін төмендету есебінен тікелей және портфельді шетелдік инвестицияларды қолдану инвестициялық ахуалды және қазақстандық қарыз алушылар үшін сыртқы қарыз алу әлеуетін жақсартады;

6) жобаларды іске асыру мемлекеттік кепілдік беруді көздемейді және мемлекет борышының өсуіне әкеп соқпайды, өйткені жобаларды қаржыландыру болашақта жобаның өзінен түсетін ақша ағындарынан жүзеге асырылады;

7) қаржы секторын дамытуға және тәуекелді төмендету есебінен инфрақұрылымдық және капиталды қажет ететін өзге де жобаларға инвестициялайтын қаржы институттарына жаңа мүмкіндіктер беруге ықпал етеді.

1. «Мемлекеттік концессиялық міндеттемелерінің, Қазақстан Республикасының Үкіметі мен жергілікті атқарушы органдардың, соның ішінде МЖС жобалары бойынша мемлекеттік міндеттемелерді лимиттерін, анықтау әдістемесін бекіту туралы» 26 қарашадағы № 731 Ұлттық экономика 2015 министрінің бұйрығы;

2. Есембекова Д.Б. Мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті дамыту. -Алматы: 2020.

3. Балашов с. дамыған елдерде МЖЭ жұмыс істеу тәжірибесі // PFA ЖЭ хабаршысы, 2019.-№5.

Оразова А. Б. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультеті, Ю-34 к. студенті.
(*Ғылыми жетекші – з.ғ.м., аға оқытушы Мулкібаева Ш.Р.*)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭЛЕКТРОНДЫ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ТӘРТІБІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі заманғы цифрлық технологиялар қоғамдық өмірдің барша салаларына енгізілді. Қазақстанда электрондық сот төрелігін цифрландыру кейінгі жылдары құқық қолдану тәжірибесінде және ғылыми ортада үнемі талқылануда. Ал бұл өз кезегінде, терең ізденістер мен дамып келе жатқан тәжірибені егжей - тегжейлі зерттеу қажеттілігін білдіретіні аян.

Кейбір елдер ұзақ уақыт бойы электрондық сот төрелігі жүйесіне ену үрдісі мен жекелеген елдерде даму жолдары әртүрлі жолдармен жүрген. Электрондық сот дамуына алуан көзқарастың негізгі себебі түрлі заңнама, нәтижесінде құқықтық жүйелерге қойылатын талаптар деп болжау қисынды болар еді. Кез келген елдің өзі, бүгінгі шындыққа сүйене отырып, оған қандай ішкі жүйелер қажет екенін анықтайды. Мысалы, Ресейде "Интернет" желісінде сот отырыстарын бейне трансляциялау мүмкіндігі жақында енгізілді, ал Еуропаның кейбір елдерінде сот мәжілісін заңмен жазуға тыйым салынды. Электрондық сот төрелігіне тағы бір кедергі ретінде - техникалық дамудың алуан деңгейі. Көптеген елдерде барлық соттар түрлі идеяларды жүзеге асыру үшін қажетті техникалық құралдармен жабдықталмаған, ал АҚШ-та соттарды ақпараттандыру өткен ғасырдың 80 - ші жылдарында басталған.

Қазіргі заманда онлайн жүйеде электронды құжат айналымы қызметінің саны күн санап өсіп келеді. Бұл мақсатта Электронды үкімет порталы халық пен биліктің жұмысының сапасының артуына ықпал етіп, тиімді, ашық, әрі азаматтарға қолжетімді бола түсті.

Мақаланың зерттеу жаңалығы ретінде азаматтық істер бойынша электрондық форматта сот ісін жүргізу тәртібі мен құқықтық реттелу негіздерін пайда болатын құқықтық қатынастарды реттейтін қолданыстағы заңнамаға және құқық қолдану, сонымен қатар бірқатар шетел мемлекеттердің электрондық сот ісін жүргізу тәжірибесіне салыстырмалы талдау жүргізіле отырып, нәтижесінде зерттеуге алынған нормаларды құқықтық реттеуді жетілдіруге байланысты тиімді ұсыныстар беруге мүмкіндік жасалады.

Бүгінгі күні электронды сот өндірісінің мәселесіне байланысты көптеген ғалымдардың көз-қарастары және ой пікірлері бар. Қазақстан Республикасы мен шетел мемлекеттерінде электронды сот өндірісінің дамуына байланысты салыстырмалы анализ жасауға А.А. Власов, В.Ф. Тараненко, У.К. Ихсанов, М.К. Сулейменовтің еңбектері пайдаланылды.